

Eserleri. 1. *Persian Miscellanies: An Essay to Facilitate the Reading of Persian Manuscripts, with Engraved Specimens, Philological Observations, and Notes Critical and Historical* (London 1795). Ouseley'in ilk çalışması olup Lord Francis Rawdon'a ithaf edilmiştir. 2. *Catalogue of Several Hundred Manuscript Works in Various Oriental Languages Microform* (London 1831). 3. *Travels in Various Countries of the East: More Particularly Persia* (I-III, London 1819-1823). Eser dönemin İran-İngiltere ilişkileriyle ilgili en önemli kaynakları arasındadır. 4. *Observations on Some Medals and Gems, Bearing Inscriptions in the Pahlavi or Ancient Persick Character* (London 1801). 5. *The Oriental Collections: Consisting of Original Essays and Dissertations, Translations and Miscellaneous Papers* (I-III, London 1797-1800). **Tercüme ve Neşirleri.** 1. *Epitome of the Ancient History of Persia* (London 1799). Ahmed b. Muhammed Gaffârî'nin *Cihânârâ*'sından Pişdâdiler, Keyâniler ve Sâsâniler'le ilgili bölümlerin neşir ve tercümesidir. 2. *The Oriental Geography of Ibn Haukal, an Arabian Traveller of the Tenth Century* (London 1800; tıpkıbasım, nşr. Fuat Sezgin, *Islamic Geography* serisi içinde, c. XXX, Frankfurt 1992). İbn Havkal'ın *Şüretü'l-arz* adlı ünlü eserinin İngilizce'ye çevirisidir. 3. *The Bakhtyar Nameh, or Story of Prince Bakhtyar and the Ten Viziers* (London 1801). Binbir gece masallarının Farsça ver-

siyonu *Bahtiyârname*'nin İngilizce'ye çevirisidir. 4. *Arabic Proverbs or the Manners and Customs of the Modern Egyptians* (London 1830). Johann Ludwig Burckhardt'in *Mecmû'a mine'l-emşâli'l-'Arabîyye* adlı eserinin açıklamalarıyla birlikte İngilizce'ye tercümesidir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Havkal, *The Oriental Geography of Ibn Haukal, an Arabian Traveller of the Tenth Century* (trc. W. Ouseley), London 1800 → Frankfurt 1992, tercüme edenin önsözü, s. I-XXXII; *British Contributions to Persian Studies*, Teheran, ts. (Ramin Printers), s. 3, 42-43; Abbas Emânet, "Hemrah-i Mîrzâ Şâlih ez İsfahân be Tahran", *Âyende*, IX, Tahran 1983, tür.yer.; S. Lane-Poole, "Ouseley, Sir William 1767-1842", *Dictionary of National Biography*, CD-ROM, Oxford 1995; "Ouseley", *EAm.*, XXI, 53.

RIZA KURTULUŞ

OYMACILIK

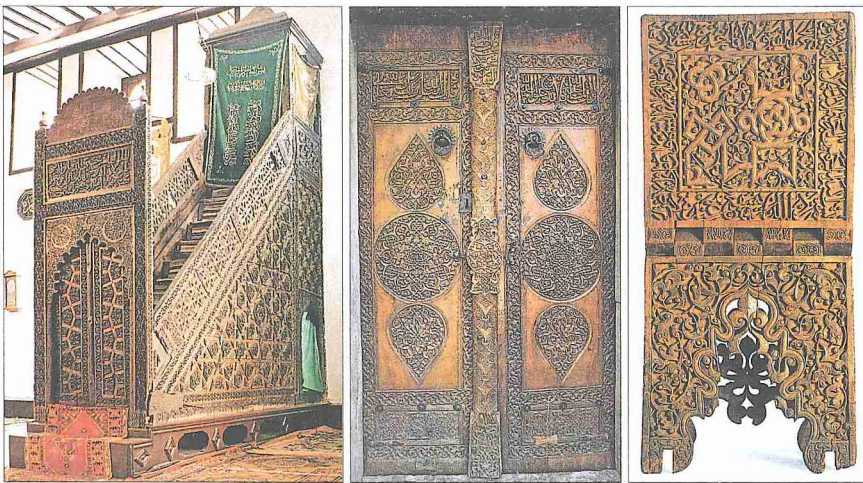
Oymacılık insanlığın uyguladığı en eski süsleme sanatlarından biri olup tarih öncesi dönemlere ait kaya ve mağara resimleri -tabii boyalarla yapılanlar hariç- bir tür oymadır. Osmanlılar bu sanatın ustalarına **nakkâş, nahhât, kende-kâr, kalemkâr** gibi isimler vermişlerdir. Oyma genelde taş, mermer, stuko, yeşim, akik, fildişi, boy-nuz, kemik, maden ve ahşap üzerine yapılmaktadır; bunların içinde en yaygın olanı ahşaptır. Malzemenin cinsine göre min-kar, iskarpela, kalem denilen çeşitli kesici, delici, yontucu aletlerin kullanıldığı oy-

macılık genel olarak yüzey, üç boyutlu ve dekupe (kesme) türlerine ayrılan bir sanat dalıdır. Yüzey oymacılığı, günümüzde oymacılık denilince ilk akla gelen, sert malzeme üzerine farklı derinlikteki motiflerin içinin (oyma) veya dışının (kabartma) oyularak işlendiği türdür. Üç boyutlu oymacılık heykeltıraşlığın sert malzemeyi doğrudan oyarak işleyen çeşididir. Dekupe ise kıl testere ve ince eğeler yardımıyla belirli kalınlıktaki malzeme üzerine çizilen motifin kesilip yerinin boşaltılmasıyla yapılan oymacılıktır (kâğıt veya deriye çizilmiş motifin oyulup çıkarılarak başka bir kâğıt / deri üzerine yapıştırılması suretiyle yapılan süslemeler için bk. **KATI**).

Eski Ahid'de geçen ve yapılması yasaklanan "oyma put" tabiriyle (Çıkış, 20/4; Levililer, 26/1; İşaya, 15, 17) dolaylı olarak heykeltıraşlık konusu dile getirilir. Süleyman Mâbedi'nin tezyinatıyla ilgili bilgilerde ise daha çok kabartma türü oymacılık işleri anlatılmaktadır (Hâkimler, 17/3-4; I. Kral-lar, 6/18, 32, 36, 7/26; II. Tarihler, 3/7; Hezekiel, 40/16, 26, 31, 34, 37); ayrıca kitapta "demir oyma kalemi" ve "kayaya yazı oymak" tabirleri de geçer (Eyub, 19/24). Kur'an'da Hz. İbrâhim'in, kavmini kendi elle-riyle oydukları (yonttukları) putlara mı tap-tıklarını sorarak uyardığı (es-Sâffât 37/95) ve Kuzey Arabistan'ın Hicr bölgesinde ka-yalara oyulmuş evlerin bulunduğu (el-A'râf 7/74; el-Hicr 15/82; eş-Şuarâ 26/149) be-lirtilir. Buranın kuzeyinde bulunan Naba-tîler'in Petra şehri bölgedeki kaya oyma-cılığı açısından en önemli örnektir. Eski dünyadan günümüze Mısır mezarlarından çıkanlar dışında pek fazla ahşap oyma eser kalmamıştır. Buna karşılık Mısır dahil büt-ün Ön Asya'nın tarihî mâbed, mezar ve âbidelerinde taş işçiliğinin en güzel ürün-lerini görmek mümkündür. Özellikle Me-zopotamya mühürçülük sanatı örnekleri oymacılığın o dönemlerde ne kadar geli-şmiş olduğunu göstermektedir. Aynı şekil-de Nimrud, Ziviye, Korsâbâd gibi yerlerde bulunan fildişi parçalar da Fenike ve Asur fildişi oymacılığı hakkında bir fikir verme-ktedir.

Türkler'de oymacılık sanatının en eski örnekleri daha çok mezar başlarına dikilen heykelerde ve kitâbelerde görülmek-te, ancak bu eserlerin başlangıçta genel-likle Çin'den gelen ustalarca yapıldığı an-laşılmaktadır. Kül Tigin yazıtlarında yer alan ifadelerden Yolig (Yolluğ) Tigin'in Çin hakanından taş oymacı (bedizci) getirttiği ve gelen ustanın hakanın has oymacısı ol-duğu anlaşılmaktadır (Ögel, s. 166). Orta

Bazı ahşap oymacılık örnekleri: Ankara Alâeddin Camii'nin minberi, Kastamonu Kasaba köyü Mahmud Bey Camii'nin kapısı ve Selçuklu rahlesi

Bazı taş oyma örnekleri:
Erzurum Yâkutiye Medresesi'nde taşa oyma pano; Toledo'daki Mamun Sarayı'ndan bitki ve hayvan figürlü kabartma levha; ve Divriği Ulucamii'nin batı kapısından detay

Asya'da zamanla bu ustaların etkisiyle bir Türk-Çin ortak üslûbu oluşmuş ve bu üslûbu yansıtan bazı eserler günümüze ulaşmıştır.

Erken dönem İslâm sanatından kalan en değerli oymacılık örnekleri Emevî saraylarına ait taş kaplamalardır. Almanlar tarafından Berlin'e götürülüp İslâm Sanatları Müzesi'nde yeniden inşa edilen Kasr-ü'l-Müşettâ ön cephesinin Helenistik ve Sâsânî unsurlar taşıyan taş oymalarında çok ince bir işçilik sergilenmiştir (Rice, s. 20, 21, 22). Benzer saraylar daha sonra Abbâsîler zamanında da yapılmıştır. Bu dönemde kurulan Sâmerrâ şehrinin saray ve evlerinde görülen stuko üzerine eğri kesim tekniğiyle yapılmış oymalarda Orta Asya etkisi hissedilmektedir. Aynı motiflere bugüne kadar gelen o döneme ait ahşap parçalarında da rastlanır. Benzer bir işçilik Suriye ve Mısır'da Tolunoğlu ve Fâtımî ahşap oymalarında da uygulanmıştır. Kuzey Afrika, Endülüs ve Sicilya'da da oymacılık sanatının çok yüksek bir seviyeye ulaştığı görülmektedir. Elhamra Sarayı'nda özellikle arabesk motiflerin her çeşidi mermer, alçı ve ahşap oymacılığında gösterişli bir dekor oluşturmuştur. Bu bölgelerden günümüze İslâm sanatının en güzel örnekleri arasında sayılan pek çok oyma fildişi kutu ve av borusu gibi eşya intikal etmiştir.

Anadolu Selçukluları dönemi hem taş hem ahşap oymacılığı bakımından çok zengin bir zaman dilimidir. Bu dönem cami, medrese, şifâhâne ve kervansaraylarının taçkapılarında taş oymacılığının en güzel örneklerini görmek mümkündür. Bunların başında Vezir Sâhib Ata tarafından yaptırılan Konya İnce Minareli Medrese'nin kapısı gelir; burada taş oymacılığının hemen

hemen bütün teknikleri en ayrıntılı incelikleriyle uygulanmıştır. Divriği Ulucamii ve Dârüşşifâsı'nın kapıları da aynı şekilde özenli bir işçilik yansıtır. Bunlardan başka Amasya Dârüşşifâsı, Niğde Sungur Ağa Camii, Erzurum Çifte Minareli ve Yâkutiye medreseleri, Karaman Hatuniye Medresesi, Sivas Gökmedrese, Niğde Hüdâvend Hatun Kümbeti, Ahlat mezar taşları gibi dönemin taş işçiliği açısından önemli birçok mimarlık eseri bulunmaktadır.

Anadolu Selçuklu ahşap işçiliği kendine has bir üslûp oluşturmuş, bu üslûp ve uygulanan teknikler Beylikler ve kısmen Osmanlı dönemlerinde devam etmiştir. Minber, mihrap, pencere ve kapı kanadı gibi eserlerde daha çok künde-kârî ve taklit künde-kârî tekniklerinin tercih edilmesi dikkat çeker. Bu tür eserlerde birbirine simetrik geometrik paneller genellikle girift palmet yapraklı arabesk oyma motiflerle doldurulmuştur; bordürlere de buna uygun oyma desenler yahut küfî veya sülûs yazı şeritleri yerleştirilmiştir. Ankara Etnografya Müzesi'nde yer alan birçok eserden Ankara Kızılbey Camii'nden getirilen ahşap kürsü gibi bazılarında yuvarlak satırlı derin oyma tekniği uygulanmıştır. Bu teknik özellikle kitâbelerde, yazı şeridi bordürlerde ve arabesk motifli kompozisyonlarda zengin bir görünüş sağlar. Kabartmalar engebeli, yuvarlak bir düzey oluşturacak şekilde işlenir ve oymaların derinliği ajur etkisi uyandırır. Müzede sergilenen bazı eserler ise düz satırlı derin oyma tekniğinde süslenmiştir. Bu teknikte yüzeye işlenen motifler düz olup derin oymalarla ortaya çıkarılmıştır. Akşehir Kilerci Mescidi pencere kanatlarında girift dallar arasında zor seçilen, giderek bitki motifine dönüşmüş ejder ve çift başlı kartal

motifleri yer almaktadır. Selçuklu döneminde uygulanan bir başka teknik de daha çok kitâbelerle yazı pano ve bordürlerinde görülen çift katlı kabartma tekniğidir. Bu teknikte, arka planda düz satırlı derin oymalarla meydana getirilen arabesk dekor üzerine yuvarlak satırlı derin oymalar işlenir; Ankara Alâeddin Camii minber kitâbesi buna güzel bir örnektir. Sâmerrâ'da ilk ürünleri verilen eğri kesim tekniğiyle yapılmış eserlere ise Anadolu'da genellikle taş oymacılığında rastlanır.

Memlûkler'de oymacılığın çok ileri bir seviyede olduğu görülmektedir. South Kensington Müzesi'nde bulunan ahşap Kayrtbay Camii minberi, İbn Tolun Camii minberine ait paneller ve çeşitli künde-kârî kapı kanatlarına yerleştirilmiş fildişi geometrik parçalar üzerindeki oymalarda yuvarlak satırlı derin oyma tekniği, Sultan Hasan Camii'nin küfî yazı firizlerinde ise çift katlı oyma tekniği büyük bir ustalıkla uygulanmıştır. Bazı Memlûk oymacılık örneklerinin benzerlerine Endülüs'te, özellikle Elhamra Sarayı'nda rastlanmaktadır. Halen Memlûk dinî ve sivil yapılarının kubbe üstleri dahil hemen her yerinde taş oymacılığının en güzel örneklerinden birçoğunu görmek mümkündür.

Osmanlılar'da oymacılık sanatı en üst seviyesine ulaşmıştır. İlk büyük merkez olan Bursa'da Yeşilcami'nin taçkapısı, pencere söve ve alınlıkları, mihrap nişi ve kitâbesi Osmanlı mermer oymacılığının, Ulucami'nin minberi de Osmanlı ahşap oymacılığının Selçuklu üslûbunun devamı niteliğindeki ilk önemli örnekleridir. Edirne'de başlangıçta Eskicami minberinin geometrik tezyinatı zikredilebilir. Devlet merkezinin İstanbul'a taşınmasından sonra burada yapılan cami, çeşme, sebil ve özellikle mezar taşlarında mermer oymacılığının en güzel örnekleri verilmiştir. Edirne'de Selimiye Camii ve İstanbul'da birçok selâtin camisinin minberleri mermer oymacılığının en zarif örnekleridir. Bu camilerde yer alan vaaz kürsülerinde ve rahlelerde değişik ahşap oymacılığı tekniklerinin büyük bir incelikte uygulandığı görülmektedir. Rahlelerin sanat değeri olanlar değişik müzelerde dağılmış durumdadır (Çulpan, s. 1 vd.). L. A. Mayer İslâmî eserlerde adı geçen ustaların bir kitapta toplama çalışmıştır. Bunlar arasında hem ahşap hem taş işçiliğinde mahir olanlar vardır (Islamic Woodcarvers, s. 53). Sultan aynalarında ve çeşitli eşyada görülen fildişi ve yarı değerli taş oymacılığı da çok ileri bir seviyededir. Günümüzde Kastamonu başta olmak üzere Türkiye'nin bazı illerinde

ağşap oymacılığı sürdürülmeye çalışılmaktadır; Kahramanmaraş yöresi özellikle oyma ceviz çeyiz sandığı yapımında ün kazanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

S. Lane-Poole, *Art of the Saracens in Egypt*, Beyrut 1886, s. 89 vd., 111 vd., 145 vd.; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 463; L. A. Mayer, *Islamic Woodcarvers and Their Works*, Geneva 1958, s. 16 vd., 53, 54; A. Parrot, *Nineveh and Babylon* (trc. S. Gilbert – J. Emmons), London 1961, s. 145 vd.; Cevdet Çulpan, *Rahleler*, İstanbul 1968, s. 1 vd., lv. 1-82; Ömer Rızâ Kehhâle, *el-Fünûnü'l-cemile fi'l-üşûri'l-İslâmiyye*, Dimaşk 1972, s. 127 vd., 195 vd.; R. Pinder-Wilson – W. Ezzy, "Ivory", *The Arts of Islam*, [baskı yeri yok] 1976 (The Arts Council of Great Britain), s. 147 vd.; J. Bray v.dğr., "Wood", a.e., s. 273 vd., 280 vd.; a.mf.ler., "Marble and Stucco", a.e., s. 295 vd.; Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları*, Ankara 1978, s. 12 vd., 31 vd., 110 vd.; a.mf., "Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri", *STY*, sy. 3 (1970), s. 141-144; Esin Atıl, *Arts of the Mamluks: Renaissance of Islam*, Washington 1981, s. 198 vd.; Celâl Esad Arseven, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 216 vd.; D. T. Rice, *Islamic Art*, London 1986, s. 20, 21, 22, 34; Bahaeddin Ögel, *İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara 1988, s. 166.

NEBİ BOZKURT

OYRATLAR

(bk. KALMUKLAR).

OYUN

Türkçe'de **oyun** kelimesi "vakit geçirmeye yarayan, belli kuralları olan eğlence; kumar; şaşkınlık uyandırıcı hüner; genellikle müzik eşliğinde yapılan hareketler bütünü; temsil, piyes; fizik gücünü ve zekâyı geliştirmek amacıyla yapılan yarışma; hile, düzen" gibi anlamlara gelmektedir. Arapça'da **la'b** ve **laib** oyun kelimesine benzer anlamlar taşır. "Kişiyi oyalayan, ona başka şeyleri unutturucu şey" anlamındaki **lehv** de la'b karşılığında kullanılmakta birlikte daha kapsamlıdır. Çalgı vb. oyun aletlerine **melâhî** denir. Kur'an'da yirmi âyette la'b ve türevleri geçmektedir (M. F. Abdülbâki, "Fab" md.). İnsanı aldatması ve geçici olması sebebiyle dünya hayatı "bir oyun" (laib) ve "eğlence" (lehv) olarak tanımlanır (el-En'âm 6/32; el-Ankebût 29/64; Muhammed 47/36; Hadîd 57/20). İki âyette lâib "şakacı, oyunbaz" anlamında geçmektedir (el-Enbiyâ 21/16, 55). Ayrıca değişik âyetlerde "oyun, eğlence, alay" mânâsında **hüzûv** (meselâ bk. el-Bakara 2/67, 231; el-Mâide 5/57, 58) ve aynı kök-

ten "oyuncak edinme, eğlenceye alma" anlamında **istihzâ** masdarından kelimeler yer almaktadır (meselâ bk. et-Tevbe 9/65; Hûd 11/8; el-Hicr 15/95).

Müzik eşliğinde oyun (raks) eski bir gelenektir. Eski Ahid'in çeşitli yerlerinde sevinç gösterisi olarak çalgı eşliğinde oynayanlardan söz edilir (Çıkış, 15/20; I. Samuel, 18/6-7). Eski Mısır duvar resimlerinde grup danslarını gösteren tasvirler rastlanır. Kargamış'ta bulunan milâttan önce VII. yüzyıla ait bazalt üzerine bir Hitit kabartmasında saz, çifte flüt ve zil çalanlar eşliğinde rakeden bir figür mevcuttur. Benzer tasvirler eski Mısır duvar resimlerinde de görülür. Arap toplumunda telli ve üfleli çalgılar bilinmekle beraber def daha yaygın biçimde kullanılmaktaydı. Araplar düğün ve bayramlarda def çalıp oynarlardı; çalgı eşliğinde oynanan oyunlar için "raks, lû'b, zefn" gibi tabirler kullanılmıştır. Ayrıca Araplar'ın kılıç, kalkan ve mızrakla yaptıkları ritmik hareketlerden oluşan "kals" veya "dirkele" denilen oyunları vardı. Rivayete göre Habeşli veya Sudanlı bir grup, bayram günü Medine Mescidi'nin toprak zemini üzerinde kalkan ve kısa mızraklarıyla oyun oynamış, Hz. Peygamber de Âişe ile birlikte onları seyretmiştir (Buhârî, "İdeyn", 25; Müslim, "İdeyn", 17, 21, 22). Resûlullah bunları oynamaya teşvik etmiş, yahudi ve hıristiyanların İslâm'ın hayata bakışını görmelerini istemiştir (Müsned, VI, 116, 233). Bir defasında Hz. Ömer oynayanlara müdahale etmek istemiş, fakat Resûl-i Ekrem ona izin vermemiştir (Abdürrezzâk es-San'ânî, X, 466). Hz. Ömer halifelîği döneminde Suriye'yi ziyaret ederken oyunlu gösterilerle karşılaşmıştı (İbnü'l-Esîr, IV, 155). Bayramlarda, düğünlerde, önemli kişileri karşılarken oynanan bu oyunların daha sonra ilgi görmediği anlaşılmaktadır. Rivayete göre sahâbeden İyâz el-Eş'arî, Enbâr'da bulunduğu sırada bir bayramın sönük geçmesine üzülmüş ve neden Resûlullah zamanındaki gibi oynanmadığını sormuştur (İbn Mâce, "İkâme", 163). Bazı rivayetlerden Arap toplumunda düğün ve bayramlarda oynamayı meslek edinilen kimselerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İbn Abbas'ın, oğullarını sünnet ettirirken halkı eğlendirmek için oyuncular getirttiği ve onlara ücret ödediği rivayet edilir (İbn Ebû Şeybe, III, 496; İbn Kuteybe, 'Uyûnü'l-aḥbâr, I, 442).

Oyun denilince öncelikle çocuk akla gelir. Çocuğun zekâ gelişimi ve şahsiyet terbiyesinde, yeteneklerinin ortaya çıkmasında, cinsel eğitiminde oyunun önemli rolü

İstanbul Sultanahmet'teki Büyük Saray'ın mozaiklerinde tekerlek çeviren çocuk figürü

vardır. Ayrıca çocuğun dürüstlük, paylaşmayı öğrenme, başkalarının haklarına saygı, fedakârlık gibi ahlâkî nitelikleri kazanmasında, sosyal kişiliğinin oluşmasında oyunun vazgeçilmez bir yeri bulunmaktadır. Bazı ilim adamları çocuğun oyuna olan ihtiyacını gıdaya olan ihtiyacı kadar önemli saymış, oyun oynamayan çocukların iyi gelişemeyeceğini söylemişlerdir (Canan, s. 250). Birleşmiş Milletler'ce kabul edilen Çocuk Hakları Beyannâmesi'nin 7. maddesi çocuğun terbiye amaçlı oyunlara ve eğlendirici faaliyetlere katılma hakkıyla ilgili olup toplumlar ve devletler onun bu hakkı kullanmasından sorumlu tutulmuştur. Tarihî bulgular bazı çocuk oyunlarının asırlardan beri yaşadığını göstermektedir. Birçok oyun tasvirinin yer aldığı Mısır mezar resimlerinden Benihasan'da milâttan önce 2000 yılına ait birinde bir kız çocuğu elindeki birkaç topu sırayla havaya atıp yakalamaya çalışırken görülmektedir. Hititler'den kalma Kargamış kral burcu kabartmalarında kral çocukları topaç ve beştaş benzeri oyunlar oynarken, Maraş'ta Gömütaş'ında bulunan bir Hitit kabartmasında da annesinin dizleri üstünde ayakta duran çocuk ayaklarını ipe bağladığı kuşla oynarken tasvir edilmiştir. Bizans Büyük Saray mozaiklerinde tekerleklerle oynayan çocukların tasviri yer almaktadır. Tarihî eserler arasında çocukların oynadığı top, topaç, araba, bebek gibi oyuncaklar bulunmuştur. Eski metinlerde fırıldaktan, çelik çomaktan söz edilmektedir. Ahmed Teymur Paşa kaynaklarda geçen Arap oyunlarını derlemiş ve alfabetik sırayla bir kitapta toplamıştır (*Lu'abü'l-'Arab*, s. 7 vd.).

Değişik rivayetlerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber döneminde çocuklar salıncak ve tahterevalliyi binme, ceviz, bilve, aşık atma, top, çelik çomak oyunu, fı-